

Autor Małgorzata Jacobs-Kozyra
Tytuł dysertacji w oryginale Aspektualität und Temporalität des kontemporären Jiddisch. Eine korpusbasierte Studie
Tytuł dysertacji po polsku Aspektualność i temporalność we współczesnym języku jidysz . Studium korpusowe
Słowa kluczowe aspektualność, aspekt, temporalność, korpus, jidysz
Opiekunowie dr hab. Zofia Berdychowska (Prof. UJ Kraków), Dr hab. Barbara Sonnenhauser (LMU Monachium)

Abstract

Praca poświęcona jest empirycznemu badaniu funkcjonalno-semantycznych kategorii aspektualności (A) i temporalności (T) na podstawie korpusu współczesnego jidysz (teksty po 1945) i wykorzystuje lukę w literaturze przedmiotu, w której brak dotychczas badania A i T z wykorzystaniem danych korpusowych.

W szczególności praca poświęcona jest zbadaniu werbalnych wykładników kategorii aspektualności i temporalności pod kątem semantycznym.

Podstawą empiryczną pracy jest zbudowany przez autorkę na potrzeby pracy, annotowany i lingwistycznie etykietowany korpus o wielkości ok. 110 000 tokenów.

Głównymi celami studium są: zbadanie wykładników werbalnych aspektualności i temporalności; pokazanie ilościowej dystrybucji tych wykładników i ich jakościowe zinterpretowanie; pokazanie stopnia gramatyzacji tych wykładników oraz udzielenie odpowiedzi na pytanie, jak prominentne są kategorie A i T w języku jidysz .

Praca składa się z następujących obszarów: metodologia, skład korpusu i jego parametry jakościowe oraz ilościowe; podstawy teoretyczne; badanie ilościowe i jakościowe aspektualności; badanie ilościowe i jakościowe temporalności; propozycja modelu mieszanej prominencji A i T.

Przeprowadzone badania ilościowe i ich jakościowa interpretacja w odniesieniu do 10 wykładników i 18 parametrów A i T dała nowe spojrzenie na semantykę A i T oraz pozwoliła na wysnucie wniosku, że w jidysz istnieje mieszana prominencja A i T. Praca dostarcza poza czysto lingwistyczną deskrypcją socjolingwistyczny i informatyczny opis korpusu oraz zbiór ponad stu przeanalizowanych przykładów z korpusu zapisanych w transliteracji łacińskiej.

1 Tło oraz stan badań

Podczas gdy studia historyczne, kulturoznawcze oraz literaturoznawcze poświęcają językowi jidysz dużo uwagi, w studiach czysto językoznawczych (typologicznych, porównawczych) rzadziej spotyka się analizy dotyczące jidysz. Ponadto kategorie aspektualności (A) i temporalności (T) opisane są w literaturze przedmiotu jidysz skąpo i bez odniesienia do całego systemu AT.

Nadmienić należy, że literatura opisująca kategorie AT w jidysz dotknięta jest wieloma niekonsekwencjami terminologicznymi, co nie ułatwia zintegrowaniu badań nad tym językiem ze współczesną debatą językoznawczą nad AT. Wiele fenomenów współczesnego języka jidysz nie zostało jeszcze w ogóle opisanych np.: zmiany zachodzące w użyciu niektórych konstrukcji werbalnych w zależności od rejestru językowego. Uzupełnienie takich czy innych braków oraz systematyczne przedstawienie funkcjonalno-semantycznych kategorii AT na podstawie badań korpusowych stanowi główny przyczynek dysertacji.

Najlepiej zbadaną kategorią w systemie ATM w jidysz jest aspektualność (por. Weinreich, M. 1956; Aronson 1985; Taube 1987; Wexler 1964), aczkolwiek badania te oparte są na introspektywnych danych a zatem statystycznie nie są umotywowane. W obrębie debaty na temat aspektu w jidysz utarło się przekonanie, że języki słowiańskie wywarły duży wpływ na system aspektualny jidysz. Nie zostało to jednak zbadane na żadnych dostępnych danych językowych i jest tym samym przekonaniem a priori. Kolejnym obszarem studiów jidyszystycznych jest kategoria czasu gramatycznego względnie temporalności, która dla jidysz opisana jest w znacznie mniejszym zakresie niż kategoria aspektualności (por. Kiefer 1994; Gold 1999). Począwszy od braku zgodności w opiniach naukowców co do liczby czasów gramatycznych w jidysz (pięć czasów wyróżniają Mark 1978 i Katz 1987; siedem zaś Kiefer 1994), dezyderatum pozostaje związek temporalności z aspektualnością czy zagadnienie taksy w jidysz (tj. czasowego stosunku dwóch sytuacji werbalnych do siebie E1 i E2 bez odniesienia do czasu wypowiedzi S).

Ten krótki szkic stanu badań ukazuje, jak bardzo nieodzowne są badania wsparte na zróżnicowanym korpusie oraz systematyczny opis semantycznego i gramatycznego kształtu A i T we współczesnym jidysz. Przeprowadzenie takiego studium dostarcza niezbędnych danych językowych dla dalszych badań np. w zakresie studiów typologicznych i porównawczych oraz tworzy swoistą gramatykę systemu AT współczesnego jidysz.

Innymi słowy dysertacja pragnie wyjść naprzeciw zapotrzebowaniu współczesnego językoznawstwa na systematyczne, teoretycznie ugruntowane oraz oparte na badaniach korpusowych studium kategorii A i T w języku jidysz.

2 Cele i pytania badawcze

Nadrzędnym celem dysertacji jest zbadanie ilościowe i jakościowe kategorii aspektualności i temporalności w jidysz za pomocą korpusu.

W szczególności za cel praca stawia sobie zbadanie wykładników werbalnych aspektualności i temporalności pod kątem m.in. parametrów takich jak: (a)teliczność, typ sytuacji (wg Vendlera 1967), semantyczna klasa czasownika, referencja temporalna czy taksa.

Niezbędne jest przy tym pokazanie ilościowych dystrybucji tych wykładników w zależności od różnych parametrów oraz ich jakościowe zinterpretowanie, a zatem próba pokazania ewentualnych zależności i wzorców. Wraz z jakościową analizą dystrybucji celem jest pokazanie, jakim semantycznym ograniczeniom ulegają wykładniki A i T. Kolejnym celem badania jest pokazanie aktualnego stopnia gramatykalizacji wykładników werbalnych A i T na podstawie korpusu. Ze stopnia gramatykalizacji tych wykładników wynika następny cel studium: ukazanie kształtu funkcjonalno-semantycznych kategorii A i T, tzn. określenie, które wykładniki są centralne, a które peryferyjne wg modelu funkcjonalno-semantycznej kategorii Bondarko (1967) i Czarneckiego (1998).

W końcu praca koncentruje się wokół pytania, która z kategorii A albo T bądź obie równocześnie A i T są w języku jidysz prominentne, tzn. jaką relewancję posiadają one w systemie.

3 Ramy teoretyczne

Dysertacja opiera się na szerokim zakresie literatury przedmiotu z dziedzin takich jak: aspektologia, teoria czasowości, semantyka werbalna, gramatyka języka jidysz, języka niemieckiego, polskiego, angielskiego, typologia, kontakt językowy, socjolingwistyka i teoria gramatyzacji.

Autorka prowadzi krytyczną polemikę z różnymi modelami aspektualności (Bondarko 1967, Czarnecki 1998) oraz temporalności (Chung & Timberlake 1985, Schmidt 1995) i wykorzystuje elementy tych modeli do opisu jidysz.

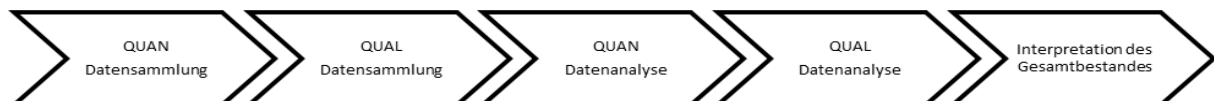
Ponadto w dysertacji zostaje rozszerzony model prominencji wg Bhat (1999); z modelu dwuwartościowego do modelu trójwartościowego, który zostaje zastosowany do opisu jidysz na podstawie badań ilościowych i jakościowych.

4 Metodologia

W pracy zastosowana jest mieszana strategia metodologiczna (tzw. mixed method approach).

Design całego badania opiera się na następujących elementach (por. ryc.1.):

- a. Strategia ilościowa: zebranie danych
- b. Strategia jakościowa: zebranie danych
- c. Strategia ilościowa: analiza danych
- d. Strategia jakościowa: analiza danych
- e. Interpretacja całości

ryc. 1. Design badania

Autorka prowadzi badania ilościowe na zebranych w elektronicznej bazie danych materiale językowym, uprzednio opracowanym przez nią informatycznie, lingwistycznie i korpusowo-lingwistycznie, a wtórnie badanie jakościowe wybranych konstrukcji werbalnych oraz ich dystrybucji. Badania te opatrzone są licznymi przykładami z korpusu, przetransliterowanymi z alfabetu hebrajskiego na alfabet łaciński.

4.1 Korpus

Korpus współczesnego jidysz stworzony na potrzeby studium obejmuje łącznie 208 tekstów powstałych w okresie od 1945 roku do dzisiaj. Korpus został stworzony z danych pisanych i mówionych i jest w całości korpusem elektronicznym, zachowanym w bazie danych php.

Korpus został opracowany informatycznie przy współpracy z zespołem informatycznym LMU München oraz językoznawczo, posiada metadane oraz anotację. Ponadto korpus jest w całości przetransliterowany do alfabetu łacińskiego.

Od lipca 2014 roku stworzony przez autorkę korpus został włączony do największego na świecie korpusu współczesnego jidysz „Corpus of Modern Yiddish” w Ratyzbonie.

Korpus składa się z następujących rodzajów tekstów:

Rodzaj tekstu	Ilość tekstów
P - Prasa	131
L - Listy	7
M - Maile	57
K - Wspomnienia z wojny	2
V - Wykłady	1
I - wywiady	10

Konkretnej analizie lingwistycznej została poddana próba losowa 15,51% wszystkich czasowników, która została pobrana z korpusu o następujących parametrach:

Kryterium	Wartość
<i>Korpus</i>	
Wielkość korpusu w tokenach	109760 (100%)
Absolutna liczba wszystkich czasowników	15052 (13,71% korpusu)
<i>Próba losowa</i>	
Absolutna liczba przeanalizowanych czasowników = Absolutna liczba przeanalizowanych predykatów	2328 (15,51% wszystkich czasowników w korpusie) = 1690

Wszystkie dane ilościowe z korpusu zostały poddane relatywizacji względem wielkości całego korpusu oraz skalowaniu do 10000 (tzw. Instanzen pro 10000).

5 Wyniki i wnioski

Ze względu na ilościowy charakter dużej części badań, wyniki przedstawione są w postaci punktów gwoli jasności.

Szczegółowe badania na temat **aspektualności** i jej wykładników werbalnych w systemie prowadzą do następujących obserwacji:

- 30% predykatów w korpusie jest aspektualnie nacechowana (overt) ;
- aspektualność w jidysz jest wyrażana głównie za pomocą prefiksacji (26%) a tylko 4% za pomocą peryfraz aspektualnych;
- istnieje pozytywna (ale nie absolutna) korelacja między telicznością a prefiksacją oraz między atelicznością a brakiem nacechowania czasownika (simplex);
- większość czasowników prefigowanych ma znaczenie *aktionsart* (rodzaj czynności);
- prefiksy w jidysz są wysoko zgramatykalizowane ale
- jidysz nie posiada systematycznej opozycji *czasownik prefigowany vs. czasownik nie prefigowany*;
- jidysz nie posiada zgramatykalizowanego systemu aspektu, porównywalnego z językami słowiańskimi;
- jidysz posiada szereg analitycznych konstrukcji aspektualnych, które pokrywają znaczenia: habitualność, progresywność i semelfaktywność – środki te posiadają średni stopień gramatykalizacji;
- ani prefiksy ani peryfrazy aspektualne nie stanowią centralnych środków aspektualności lecz znajdują się w tzw. periferii funkcjonalno-semantycznej kategorii aspektualności;
- korpus wykazuje nie wszystkie dotąd podawane przez gramatyki jidysz środki werbalne wyrażania aspektualności , co może świadczyć o diachronicznych zmianach w obrębie kategorii aspektualności.

Szczegółowe badania na temat **temporalności** i jej wykładników werbalnych w systemie prowadzą do następujących obserwacji:

- czasy gramatyczne Perfekt1 i Praesens dominują system czasów gramatycznych w jidysz i znajdują się w centrum funkcjonalno-semantycznej kategorii temporalności, mają one też największe spektrum referencyjne;
- pozostałe czasy gramatyczne znalezione w korpusie (Futur1 i podwójny Perfekt) stanowią peryferię funkcjonalno-semantycznej kategorii temporalności;
- system czasów gramatycznych w jidysz należy do typu: *przeszłość vs. nie-przeszłość* (*past vs. non-past*), jak w większości języków indo-europejskich;
- Praesens w jidysz podobnie jak w językach słowiańskich często używany jest w funkcji *praesens historicum* (35% wszystkich użyczeń czasu Praesens referuje do przeszłości) i jest jednym z najważniejszych czasów gramatycznych, w których prowadzona jest narracja;
- Perfekt1 występuje jako drugi najważniejszy czas gramatyczny, w którym prowadzona jest narracja;
- Perfekt1 przejmuje funkcję referencji do przeszłości z funkcją rezultatywną i z relewancją dla terażniejszości oraz funkcję referencji do przed-przeszłości (*Vorvergangenheit*);
- 33% wszystkich predykatów wchodzi w relację taksy (tj. czasowy stosunek dwóch sytuacji werbalnych do siebie (E1 i E2) bez odniesienia do czasu wypowiedzi S). Taki relacjami są:
 - precendencja i sukcesja,
 - sekwencja,
 - symultaniczność
 - oraz *foreground i background* (nie powstały jeszcze polskie odpowiedniki; w rozumieniu temporalnym a nie dyskursywnym, w ujęciu kognitywnym stosuje się określenia pierwszy plan i tło);
- relacje taksy regulują w sposób widoczny użycie wykładników aspektualności i temporalności

- precendencja i sukcesja są najczęstszą relacją w korpusie. Katalizuje ona głównie użycie czasów Perfekt¹ i Praesens;
- w sekwencji (druga w kolejności co do częstości wielkości) preferowane są środki teliczne oraz szczególnie konstrukcja semelfaktywna. Sekwencja posiada też swoje specyficzne wyrażenie poprzez przysłówkowy imiesłów uprzedni;
- relacja symultaniczności występuje głównie w przeszłości i nie ma wpływu na dobór czasów gramatycznych, posiada swoje wyrażenie gramatyczne: imiesłów symultaniczny;
- w *foreground* i *background* preferowane są środki aspektualne: w *foreground* teliczne, w *background* ateliczne. Zauważalne jest też częstsze użycie *praesens historicum*.

Analiza funkcjonalno-semantycznych kategorii i ich wykładników werbalnych pod względem stopnia gramatykalizacji oraz tzw. refleksów prominencji na powierzchni językowej (por. Bhat 1999) takich jak

- odległość znacznika markera od tematu czasownika,
- ilość liczba czasowników biaspektualnych,
- wielkość klasy czasowników statywnych
- funkcja czasu gramatycznego Perfekt¹
- funkcja konstrukcji habitualnej

pokazała, że język jidysz posiada mieszaną prominencję kategorii aspektualności i temporalności. Kategorie te uzupełniają się i przenikają. Temporalność posiada centrum kategorii, natomiast aspektualność nie gramatykalizuje centralnych środków, posiada natomiast rozwiniętą peryferię.

6 Wybór bibliografii

Aronson, H. I. (1985): Aspect in Yiddish, in: General Linguistics 25, S. 171-188.

Baviskar, Vera Loockwood (1974): The position of aspect in the verbal system of Yiddish in: Working papers in Yiddish and East European Studies 1. S. 1-56.

Bhat, D. N. S. (1999): The Prominence of Tense, Aspect and Mood. Amsterdam,

Netherlands: Benjamins.

- Bondarko, A. V.** (1967): K problematike funkcional'no-semanticeskix kategorij: Glagol'nyj vid i 'aspektual'nost' v russkom jazyke, in: Voprosy Iazykoznanii 16, S.18-31.
- Bondarko, A. V.** (1971): Vid i vremja russkogo glagola. Moskau
- Chung, S./ Timberlake, A.** (1985): Tense, aspect, and mood, in: Shopen, Timothy (Hrsg.), Language Typology and syntactic description. Grammatical Categories and the Lexicon, B. III. Cambridge: Cambridge University Press, S. 202-258.
- Czarnecki, T.** (1998): Aspektualität im Polnischen und Deutschen. Bedeutungen und Formen in einer konfrontativen Übersicht. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Dickey, S.** (2000): Parameters of Slavic Aspect. A cognitive Approach. Stanford:
- Dixon, R.** (2010): Basic Linguistic Theory. Oxford: Oxford University Press.
- Fishman, J.** (1967): Bilingualism with and without diglossia, diglossia with and without bilingualism, in: Journal of Social Issues 23, S. 29-38.
- Fishman, J.** (1981) (Hrsg): The sociology of Yiddish: A foreward. The Hague: Mouton.
- Gold, E.** (1999): Aspecte, Tense and the Lexicon: Expression of Time in Yiddish. University of Toronto.
- Garey, H. B.** (1957): Verbal Aspect in French, in: Language 33, S. 91-110.
- Schaechter, M.** (1951 [Druck 1996]): Aktionen im Jiddischen. Ein sprachwissenschaftlicher Beitrag zur Bedeutungslehre des Verbums. Wien.
- Smith, C. T.** (1997): The parameter of aspect. Dordrecht: Kluwer. 2nd edition.
- Vendler, Z.** (1967): Verbs and times. In: Vendler, Z. (Hrsg.): Linguistics in Philosophy. Ithaca.
- Weinreich, M.** (1967): The reality of Jewishness vs. the ghetto myth: the sociolinguistics roots of Yiddish. In: To honor Roman Jakobson. Essays on the occasion of his seventieth birthday, 11 October 1966, III: 2199-2221. The Hague: Mouton.
- Zolotova, G. A./ Onipenko, N. K./ Sidorova, M. Ju.** (1998): Kommunikativnaja grammatika russkogo jazyka. Moskva: Rossijskaja Akad. Nauk.